

בסוד הי"ד

(על המספר ארבע-עשרה בכתבי הרמב"ם)

א. י"ד ספרים במשנה תורה

לקראת סוף ההקדמה לחיבורו משנה תורה, כותב הרמב"ם:

וראיתי לחלק חיבור זה לארבעה עשר ספרים¹.

מדוע דווקא לארבעה עשר? סתם ולא פירש.

את האפשרות כי כך עלתה לו לרמב"ם, מבלי שכיוון לכך מלכתחילה, אי אפשר להעלות על הדעת, שהרי אין כרמב"ם מחבר שכה הקפיד לתכנן בהקפדה יתירה את חיבורו, את צורתו ואת סגנונו.

ודאי שאף החלוקה לארבעה עשר ספרים יסודה במחשבה תחילה. וכבר שילב רבי משה איסרליש (הרמ"א) מספר זה, במערכת הגותו על המשכן וכליו בספרו 'תורת העולה', ושם, בפרק המוקדש לשולחן וללחם הפנים (פרק כב) הוא כותב כדברים האלה:

...והנה נתבאר כי לחם הפנים הוא חכמת התורה שבעל פה... וקראם לחם הפנים כמו שנתבאר

שבעים פנים לתורה ותורה שבעל פה היא הפנים והצורה של תורה שבכתב... היו שתי מערכות,

בכל מערכת ששה לחמין נגד ששה סדרי משנה... והיו לו (=לשולחן) שמונה ועשרים קנים.

דע כי הקנים מורים על קניין החכמה מלשון "קנה חכמה ובכל קנייך קנה בינה". והיו הקנים

שמונה ועשרים, ארבעה עשרה מערכה, כי ידוע שהתורה שבעל פה נחלקת לארבעה עשר

חלקים, כמו שחילקן הרמב"ם ז"ל לארבעה עשר ספרים בחיבורו הגדול משנה תורה.

להלן ייעשה ניסיון להעלות כמה הסברים למספר זה, מהם שכבר הועלו ע"י חכמים אחדים

ומהם שעלו בדעתו של כותב שורות אלו.

ב. כפליים מספרי התורה

הרמב"ם ראה בחיבורו זה כמין מקבץ של תורה שבעל פה כולה. וכדבריו בהקדמתו:

וראיתי לחבר דברים המתבררים מכל אלו החיבורים² בעניין האסור והמותר, הטמא והטהור,

עם שאר דיני התורה - כולם בלשון ברורה ודרך קצרה, עד שתהא תורה שבעל פה כולה

סדורה בפי כול...

כללו של דבר: כדי שלא יהא אדם צריך לחיבור אחר בעולם בדין מדיני ישראל, אלא יהא

חיבור זה מקבץ לתורה שבעל פה כולה... לפיכך קראתי חיבור זה משנה תורה - לפי שאדם

קורא בתורה שבכתב תחילה ואחר כך קורא בזה ויודע ממנו תורה שבעל פה כולה.

כמה ספרים מצויים בתורה שבכתב? התשובה פשוטה לכאורה - חמישה. אולם אין זה פשוט

כל עיקר. במסכת שבת (קטו, ב) שנינו:

1. לימים אף נקרא החיבור בשם 'היד החזקה', בשל י"ד הספרים המרכיבים אותו.

2. שחברו תורה שבעל פה.

תנו רבנן: "ויהי בנסוע הארון ויאמר משה" - פרשה זאת עשה לה הקב"ה סימניות מלמעלה ומלמטה, לומר שאין זה מקומה. רבי אומר: לא מן השם הוא זה, אלא מפני שספר חשוב הוא בפני עצמו.

לדעתו של רבי שני הפסוקים הללו - "ויהי בנסוע" ו"ובנוחה" - המצויים באמצע פרשת בהעלותך, מהווים ספר נפרד. לפי זה לא חמישה ספרים בתורה לפנינו אלא שבעה: בראשית, שמות ויקרא, דברים, וספר במדבר הנחלק לשלושה ספרים: מתחילת הספר עד "ויהי בנסוע"; "ויהי בנסוע" ו"ובנוחה"; המשך הספר. ואכן ממשיכה הגמרא שם ואומרת:

כמאן אזלה הא דאמר ר' שמואל בר נחמן אמר ר' יונתן: "חצבה עמודיה שבעה" - אלו שבעה ספרי תורה, כמאן? כרבי.

כדעה זאת סבור אף הרמב"ם בפירושו למשנה (ידיים ג, ה) ואלו דבריו שם:

כלל הוא אצלנו כי פרשת ויהי בנסוע הארון וכו' ובנוחה יאמר - שני הפסוקים יחד הם ספר בפני עצמו. אמרו: "חכמות נשים בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה" - אלו שבעה ספרי תורה. ונעשו שבעה מפני שמתחילת הספר עד "ויהי בנסוע" ספר בפני עצמו; "ויהי בנסוע" ספר בפני עצמו; ומן "ויהי העם כמתאווננים"³ עד סוף הספר ספר בפני עצמו. ונמצא 'מדבר סיני' - שלושה ספרים, וארבעת החומשים הנשארים - הרי שבעה.

מעתה אפשר אולי לומר כי במכוון חילק הרמב"ם את חיבורו לארבעה עשר ספרים, כדי שיהיו כפליים מספרי תורה, ויהיה חיבורו משנה תורה, גם במניין ספריו⁴.

ג. י"ד מצוות בעשרת הדברות

הרב אליהו כ"ץ במאמרו "מנין המצוות להרמב"ם"⁵ סבור שהרמב"ם בנה את ספרו היד החזקה על י"ד ספרים, כנגד י"ד מצוות המצויות בעשרת הדברות, שהרי כבר מקובלים אנו כי כל המצוות כלולות בעשרת הדיברות, כאמור במדרש (במדבר רבה פר' ג):

עשרה זהב - אלו עשרת הדברות שהיו כתובים בלוחות; מלאה קטורת - שתרי"ג מצוות כלולות בהן.

וכבר חילק רס"ג באזהרותיו את כל המצוות לפי עשרת הדיברות.

הסבר זה כוחו יפה לחלוקה בספר משנה תורה. אולם חלוקה לארבעה עשר מצינו אף בכתבי הרמב"ם האחרים.

ד. י"ד חלקים בשאר כתבי הרמב"ם

את החלוקה לי"ד מוצאים אנו כבר בספר המצוות, שהוא כמין הקדמה לחיבור משנה תורה. טרם שהתחיל הרמב"ם במניין המצוות, הקדים הוא וסידר כללים⁶ ועקרונות לקביעת המצוות. והנה מעניין: מספר הכללים - י"ד!

3. לפי מהדורת הר"י קאפח, שהעיר בזה על הטעות שנפלה במהדורה קמא, שנכתב בה "ומן ויהי בנסוע".

4. 'משנה' בלשון מקרא בא גם בהוראת כפל כמו: "יכסף משנה קחו בידכם" (בראשית מג, יד); "משנה על אשר ילקטו יום יום" (שמות טו, ה); "לחם משנה שני העמר לאחד" (שם שם, כב); "וילסף ה' את כל אשר לאיוב למשנה" (איוב מב, ז).

5. בכתב העת 'אור תורה'; חשוון תשמ"ט, עמ' פט ואילך.

6. כך הם נקראים במהדוי הרב קאפח; בנדפס ובמהדוי הר"ח הלר - שורשים.

את החלוקה ל"ד מוצאים אנו גם בשאר בספריו של הרמב"ם למן הראשון שבהם, הוא ספר מילות ההיגיון⁷, שאותו חילק הרמב"ם לארבעה עשר פרקים, ועד האחרון שבהם, הוא ספר מורה הנבוכים, שאף כי מספר חלקיו שלושה ומספר פרקיו למעלה ממאה, הרי את כלל המצוות שעליהן הוא מדבר בחלק השלישי (פרק לה) הוא מחלק לארבעה עשר כללים⁸. ואף כי החלוקה שם שונה מזו שבמשנה תורה, הרי המספר י"ד נשמר. הלא דבר הוא!

ה. י"ג עיקרים ועוד אחד

שלושה עשר עיקרי אמונה מנה הרמב"ם בפירושו למשנה בתחילת פרק חלק בסנהדרין. אולם נוסף לאותם עיקרים, יש עיקר נכבד והוא עניין הבחירה החופשית, שעליו מדבר הוא נכבדות בהלכות תשובה פרקים ה-ו. והוא מדגיש (שם ה, ג):

ודבר זה **עיקר גדול** הוא והוא עמוד התורה והמצוה.

הרי לנו: ארבעה עשר עיקרים⁹. את עיקרון זה לא כלל הרמב"ם בכלל עיקרי החובה שבהקדמה ליחלקי, אולי כי לכלול עיקרון של בחירה בכלל החובות הרי זה כמין סתירה מיניה וביה. דהיינו: עיקרי האמונה שמנה הרמב"ם הם בגדר **חובה** על המאמין היהודי; אבל את העיקר של 'בחירה **חופשית**' אי אפשר לכלול בכלל **החובות** שהרי מדברים על בחירה **חופשית**. הוראת עיקרי אמונה היתה הדבר היותר נכבד אצל הרמב"ם. הנה כך הוא חותם את פירושו למשנת מסכת ברכות:

דרכי תמיד בכל מקום שיש איזה רמז בענייני אמונה אבאר משהו. כי חשוב אצלי להסביר יסוד מהיסודות יותר מכל דבר אחר שאני מלמד.

מעתה, ניתן אולי לשער כי החלוקה לארבעה עשר (ספרים, כללים, פרקים) מכוונת היתה להטמיע את המספר הזה אצל הלומדים, למען יזכרו תמיד את המספר, שהוא מספר עיקרי האמונה¹⁰.

ו. י"ד עתים

קהלת בן דוד השמייע (ג, א):

לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים.

והוא מפרט והולך על פני שבעה פסוקים (ב-ח):

עת ללדת ועת למות,

עת לטעת ועת לעקור נטוע.

עת להרוג ואת לרפוא,

עת לפרוץ ועת לבנות.

עת לבכות ועת לשחוק,

עת ספוד ואת רקוד.

7. או 'ביאור מלאכת ההיגיון', כפי שקורא לו הר"י קאפח במהדורתו. [מעניין: חיבור זה שהוא הראשון לחיבורי הרמב"ם, הוא האחרון שאותו ההדיר הרב קאפח!].

8. כך בתרגומו של הר"י אבן תיבון; בתרגומו של הר"י קאפח: "ארבע עשרה קבוצות".

9. מעניין: ר"י אברבנאל בהקדמה לפירושו לישיעיהו כותב: "הרי לך בזה י"ד עיקרים מופלאים שניבא ישעיהו, שעתידין להיות לזמן הגאולה". וזה לו המספר המרבי, שרק ישעיהו זכה לחשוף בנבואתו, לעומת נביאים אחרים שחשפו פחות.

10. בדרך מעין זו הלך הרב נ"א רבינוביץ. עיי' בחיבורו 'יד פשוטה' על הרמב"ם, מבוא להלכות תשובה.

עת להשליך אבנים ועת כנוס אבנים,
 עת לחבוק ואת לרחק מחבק.
 עת לבקש ועת לאבד,
 עת לשמור ועת להשליך.
 עת לקרוע ועת לתפור,
 עת לחשות ועת לדבר.
 עת לאהב ואת לשנא,
 עת מלחמה ועת שלום.

סדורים הם העתים אלו כנגד אלו, דבר והיפוכו¹¹.

סך הכל **ארבעה עשר** צמדים.

אף בחייו של האדם מונה יהודה בן תימא ארבעה עשר עתים. כך שונה הוא בסוף פרק חמישי ממסכת אבות:

בן חמש למקרא,
 בן עשר למשנה,
 בן שלוש עשרה למצוות,
 בן חמש עשרה לתלמוד,
 בן שמונה עשרה לחופה,
 בן עשרים לרדוף,
 בן שלושים לכוח,
 בן ארבעים לבינה,
 בן חמישים לעצה,
 בן ששים לזקנה,
 בן שבעים לשיבה,
 בן שמונים לגבורה,
 בן תשעים לשוח,
 בן מאה...¹²

אפשר שסידר הרמב"ם את ספריו לפי שיטה סידורית זאת של חלוקה לי"ד, כדרך שמצינו י"ד עתים בחייו של האדם וי"ד עתים בחייה של החברה האנושית.

11. והרי זה כל כך מתאים לדרך שדגל בה הרמב"ם, דרך האמצע, הנותנת מקום למגוון הביטויים והאפשרויות (ע"י הלי דעות א, ד; שם פרק ג; שמונה פרקים פרק ד).

12. שמא תאמר: בן מאה כבר אין ראוי למנותו, שהרי הוא "כאילו מת ועבר מן העולם", טול לך כנגדו את העת שמלידה ועד גיל חמש.

ז. 'ארבעה עשר חיבורים'

ואפשר שהמפתח לסוד הי"ד מצוי בחיבור הראשון של הרמב"ם הוא הספר מילות ההיגיון. ושם (פרק ז) כותב הרמב"ם בין השאר¹³:

...ודע שלא כל שני משפטים שנשתתפו בגבול אמצעי לפי אחד משלושה אופנים הללו ייווצר מאותה ההרכבה היקש דווקא. אלא אשר תחייבהו החלוקה שבכל תבנית משלושת התבניות יהיה בה ששה ושלושים צימודים. ויהיה כלל מה שבתבנית מאה צימודים ושמונה צימודים, ואשר הם היקשים באמת. **והתולדה באלו החיבורים - ארבעה עשר חיבורים**, כל חיבור מהם נקרא סוג¹⁴.

פסקה זו סתומה עד מאוד, ולבי אומר לי שבה מצוי המפתח לסוד הי"ד.

13. עפ"י תרגומו של הרב קאפח.

14. מעניין שרבי יוסף חיון - נאמן דרך הרמב"ם - כותב בהקדמת פירושו לספר יחזקאל: "אקדים ראשונה הדברים שמנהגי להקדימם בהקדמת פירושי לספר הנבואה ורוח הקודש - מספרם י"ד".